autonómicas)[4]. El sector privado no cuenta con una radio generalista catalana. Entre la radio especializada, la de mayor peso es la musical.

El último de los apartados es el que trata de la estructura económica del sistema radiodifusor catalán. Apartado escueto pero denso, sobre un tema que bien se merecería más de un estudio específico. Las páginas que se le dedican en esta obra son atinadas, así como las conclusiones a las que se va llegando, por lo que esperamos que no tarden en ofrecernos algún escrito más amplio y profundo sobre esta cuestión.

En definitiva, *La ràdio a Catalunya*, como hemos escrito con antelación, está llamada a convertirse en una obra de referencia: servirá, por un lado, como fuente para todo aquel que desee conocer el presente de la radio catalana, y por otro, como ejemplo de armazón analítico para todos aquellos que pretendan parecidos análisis sea cual sea el medio audiovisual o el contexto geográfico. Sólo echamos en falta un séptimo apartado, éste dedicado a la tecnología que usan, o están en disposición de utilizar, las radios catalanas. Los propios autores nos dicen en la introducción que el reto pasa por la informatización y la digitalización: ¿hasta qué punto es un reto asumido por los agentes radiofónicos catalanes?

La cantidad de datos que nos proporciona esta obra y la presentación que se hace de la mayoría de los mismos (baste indicar que aparecen 51 tablas y 14 gráficos) invita a sus lectores al análisis y a la obtención de conclusiones. Es cierto que en el libro aparecen tanto conclusiones como opiniones (en algunos casos meros adjetivos); no obstante, nos hubiera gustado un mayor atrevimiento por parte de los autores —su solidez intelectual lo hace exigible—. No creemos que por eso se hubiese traicionado el registro del libro; al contrario, el texto tendría un valor añadido. Se trataría de que formalmente quedasen muy delimitados los dos ámbitos: el informativo y el interpretativo.

La ràdio a Catalunya está llamado a ser la primera entrega de una serie de análisis que periódicamente se han de ir realizando sobre la radio catalana; su serialidad le configuraría un valor al que no deberíamos renunciar: estaríamos en condiciones de comprender la evolución de la radio catalana de una manera sistemática, profunda y clara. Creemos que este libro es un primer paso en esta dirección; consideramos que con esta obra la radio catalana vuelve a ser pionera, en esta ocasión, del conocimiento.

José Luis Terrón

4. Aparece en *Comunicación Social 1995/Tendencias*, p. 119.

GINER, Salvador; FLAQUER, Lluís; BUSQUETS, Jordi; BULTÀ, Núria
La cultura catalana: el sagrat i el profà
Barcelona: Edicions 62, 1996

El llibre que tenim a les mans tracta sobre la cultura catalana, nucli central de la condició nacional dels ciutadans que s'autodefineixen com a catalans. És, com han de ser les obres de sociologia, objectiu i neutral, però, tanmateix, participatiu, en el sentit que els seus autors se senten compromesos en el que debaten, encara que només sigui pel fet d'haver-ho escollit. És una obra catalana en els temes que toca, en l'interès que s'hi demostra, fins i tot, en la manera d'enfocar-los. És ben cert que

difícilment l'haurien escrit si els seus autors haguessin estat francesos o italians, però malgrat tot continua essent un llibre de sociologia. Una vegada afirmat això, hem de dir que el tema té tota la pulcritud crítica que correspon a una obra elaborada per professionals de les ciències socials. A causa de totes aquestes circumstàncies, el llibre constitueix un instrument útil per als qui se senten compromesos amb la tradició cultural catalana i també per als qui, de dins o de fora, hi són interessats.

Una vegada afirmada la centralitat que constitueixen els fenòmens culturals en la constitució del fet diferencial català, els autors presenten la nostra societat en tota la seva diversitat; una diversitat que comparteix amb la resta de cultures contemporànies. Del que es tracta, del que tracten els autors, és d'escatir les condicions en què es manifesta la consciència de catalanitat, o millor encara, les diverses consciències de catalanitat que tenen els ciutadans d'aquest terrer antic i modern alhora. No cal dir que aquesta és una qüestió central per als ciutadans de Catalunya sigui quin sigui el seu origen. La persistència d'una cultura diferenciada és un fet de voluntat i d'afirmació col·lectiva que sempre presenta contradiccions i problemes, especialment en l'hora present. Si la dialèctica nacional internacional és molt viva en el món actual per a qualsevol comunitat, ho és més encara per a la catalana a causa de les especials circumstàncies històriques en què s'hi ha desenvolupat el fet nacional.

Una evidència que no escapa a l'anàlisi als autors de l'obra que tractem, és el paper central que ocupa la cultura en el fet nacional català, i especialment el seu component lingüístic. Efectivament, el debat sobre la cultura catalana tant passat com present es focalitza en la llengua com a expressió més important i representativa de la cultura. Monolingüisme o bilingüisme són una manera de plantejar si Catalunya es configura com una sola comunitat, variada i contradictòria, però unitària en el fons, o bé si en el nostre terrer conviuen dues comunitats nacionals.

Els autors se centren en el debat cultural que s'encetà immediatament després de la desfeta de la guerra i que fou dut a terme pels intel·lectuals de la generació que l'havia viscuda. S'hi estudien, en principi, dues obres cabdals: *Notícia de Catalunya*, de l'historiador Jaume Vicens Vives, i *Les formes de vida catalanes*, del filòsof Josep Ferrater i Mora. Tal com s'afirma oportunament, el país semblava que s'hagués ensorrat de manera tràgica després d'una etapa prometedora. El futur es veia compromès; calia reflexionar sobre el que havia passat. Les dues obres venen a representar la consciència de la generació que va perdre la guerra i que, val a dir-ho, després també perdria la continuació de la guerra en forma de franquisme.

El país, l'haurien de reconquerir les generacions posteriors, però seria ja un altre. Els records que s'endugueren de Catalunya els exiliats reflectien un determinat país el qual, en les futures dècades, es transformaria pregonament. La repressió franquista, el desenvolupament econòmic i les grans masses d'immigrants que s'instal·laren a Catalunya durant tres dècades, d'una banda, i la implantació de la cultura de massa internacional, de l'altra, canviaren pregonament la geografia, l'economia i la cultura catalanes.

Uns anys després, la represa del debat sobre la cultura i el país, que són la mateixa cosa, la portà a terme una generació que ja no havia fet la guerra. Aquí s'analitza l'impacte que produí l'obra de Jordi Solé Tura, publicada l'any 1967 *Catalanisme i revolució burgesa*. Els anys seixanta i setanta han estat una època en què les ciències socials estigueren fortament marcades pels enfocaments teòrics de caire marxista. L'obra de Solé Tura debilitava els fonaments de la credibilitat del catalanisme conservador i del paper de la burgesia en la seva capacitat de fer

la revolució industrial. En definitiva, una burgesia fracassada que caurà a mans del franquisme com a símbol de renúncia definitiva del seu paper rector del país i dels seus ideals polítics.També es recull la resposta que alguns sectors del país dispensaren a la denúncia que féu Solé Tura. Especialment s'hi sintetitzen les rèpliques que de forma matisada dugué a terme Isidre Moles i la més radical de Josep Benet.

El llibre continua analitzant la represa cultural del país, durant l'espai de temps que va dels darrers anys seixanta fins als vuitanta, amb moviments com els de la Nova Cançó o el Congrés de Cultura Catalana, realitzat en plena època de transició democràtica; però, sobretot, analitza dos esdeveniments de caire tan diferent com són el *Manifiesto de los 2.300* i el *Pacte cultural*. El *Manifiesto* hi és ressaltat pel fet de ser un exponent clar de les actituds espanyolistes i, fins i tot, anticatalanes que existeixen entre sectors que hem de considerar minoritaris. Dins d'un clima que normalment és de bona convivència, es desfermen, en determinades ocasions, generalment guiades per interessos i esdeveniments polítics que provenen fora de Catalunya, campanyes contra la llengua, la cultura o també, en ocasions, els polítics o la política menada des d'aquí. En el cas del *Manifiesto* es tractava d'una denúncia de la suposada conculcació dels drets dels castellanoparlants a Catalunya, especialment en el camp de l'ensenyament, tot i que s'hi feien referències a altres àmbits com els dels mitjans de comunicació. Entre els signants hi havia molts funcionaris de l'àmbit de l'ensenyament inquiets per les polítiques de normalització lingüística menades per la Generalitat.

Tot i que els signants del *Manifiesto* no eren persones d'especial relleu intel·lectual ni de presència social destacable, els autors del llibre ens remarquen la importància que tingué pel fet que ens fa manifest un determinat estat d'opinió i una ideologia que també existeixen, al costat, o oposades a les diferents maneres d'entendre el catalanisme. Una ideologia sostinguda per una part del professorat i un nombre indeterminat de funcionaris no arrelats a Catalunya, que contrasta amb la que mantingueren un grup d'intel·lectuals d'origen castellà, perfectament integrats al país, els quals, tot i que conservin la llengua castellana en la seva producció literària, mantenen una actitud positiva davant les aspiracions reivindicatives de la llengua i la cultura catalanes.

L'altre esdeveniment important que s'hi ressalta és el *Pacte cultural* proposat per Joan Rigol, conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Basant-se en la consideració que la cultura és un bé absolut per a la comunitat, volia bastir un marc de col·laboració de les forces polítiques i socials, així com de les institucions per a la promoció de la cultura en tots els àmbits del país. S'hi estudia el fracàs d'aquesta iniciativa política a causa de les tensions que va provocar dins la coalició governamental, però també es nota la dificultat de portar a terme polítiques com la que suposava el *Pacte*, no només a Catalunya sinó arreu.

La realitat cultural catalana ha estat influïda en els darrers anys per la política cultural menada des de la Generalitat, en la mesura en què una acció de govern, de govern autonòmic, cal dir-ho, pot fer-ho. Des dels adversaris polítics del partit que hi ha al govern s'han fet acusacions en contra de l'esmentada política titllant-la d'essencialista. Dins d'aquest context, s'analitzen les aportacions de Josep Maria Castellet i de Josep Subirós. La primera és considerada com desapassionada i científica, mentre que la segona se la descriu tot qualificant-la de polèmica. Es tracta de dues aportacions que, malgrat les diferències que presenten, se les pot situar dins els sectors de l'esquerra, o si més no, de fora dels àmbits ideològics de la coalició que governa. Tots dos autors fan un esforç per tal de situar-se en una posició

moderna respecte de la cultura que vol contrastar amb les que mantenen les forces conservadores. Especialment, Subirós té un interès marcat a denunciar els mites de la cultura catalana. Es vol fugir del barretinisme i de la «cultureta» considerats propis del catalanisme tradicional. La veritat, estan d'acord amb TV3 i Catalunya Ràdio que són, precisament, els instruments culturals més importants que ha endegat la Generalitat durant els anys en què ha estat presidida per Jordi Pujol. Potser, fora de les lluites ideològiques i dels complexos de cosmopolitisme, algú haurà de reivindicar tant el barretinisme com la «cultureta»: un i altra han jugat el seu paper en la consolidació de la consciència nacional.

El concepte de gerencialisme cultural encunyat, segons sembla, pels autors del llibre, consisteix a organitzar la cultura amb criteris de racionalitat política i administrativa. Aquest tipus de tractament de la cultura és vist com una normalització de la situació del país, car és la pràctica habitual que es fa als països europeus. L'Estat protegeix la cultura a través de la creació d'equipaments, de museus i biblioteques, de facilitar el consum dels productes culturals; però també estimulant i protegint determinades activitats o produccions les quals es consideren estratègiques. De fet, amb més o menys fortuna, això és el que fan les administracions públiques a Catalunya. El que no veiem clara és l'afirmació que conté el llibre segons la qual «Sota l'ègida del gerencialisme, la cultura, esdevinguda ara en bona mesura cultura de masses, és un bé públic al qual tothom té en principi dret a accedir» i continua: «La política cultural suposa el reconeixement de la preponderància del consum cultural i de la participació popular per damunt de la cultura humanística individual i restringida a certes èlites» (p. 204). Aquestes afirmacions ens creen alguns dubtes sobre el concepte de gerència cultural. En principi, la cultura administrada pels poders públics està basada en la creença que la cultura és un bé públic que l'Estat ha de protegir i propagar. El nivell de cultura que es protegeix normalment als països de la nostra àrea, és el de l'alta cultura, la que és qualificada com a elitista. Precisament la justificació de les despeses que fa l'administració en aquest àmbit es justifiquen argumentant que el que s'intenta és posar la cultura superior, abans destinada a públics molt concrets, a l'abast de totes les capes socials. La cultura de massa, en termes generals, no té necessitat de protecció, car és bàsicament un negoci.

Les afirmacions que fan els autors potser sí que valen per a Catalunya, car si bé tenim accés als productes de la cultura de massa internacional, no ens és possible crear-ne de propis que siguin solvents econòmicament a causa de les estretors del nostre mercat. La televisió, la ràdio o el cinema i també els llibres han de ser protegits públicament si volem que parlin en català. Són tots els nivells de cultura els que han de ser gerenciats a Catalunya; no així, en canvi, als països que podem considerar normals, en els quals només o principalment són protegits els productes de l'alta cultura.

Al final, deixant de banda el to expositiu que domina el conjunt del text, els autors fan tota una sèrie de reflexions i àdhuc de recomanacions de cara al futur. En un món cada vegada més globalitzat en molts aspectes, els autors consideren que les identitats de base territorial estan amenaçades i requereixen una acció decidida en la seva defensa. Assenyalen també la importància que la cultura jugarà en aquests processos. En el cas de Catalunya, la situació és complexa a causa de les limitacions que encara té la cultura autòctona o transmesa en la llengua del país. Amplis sectors dels país es mostren impermeables, per causes diferents, a la cultura catalana, tot i que estan assentats al país d'una manera estable. Vèncer aquesta dificultat

es considera molt important. El repte del futur rau a saber crear una cultura moderna que sigui integradora.

Voldria acabar aquesta crítica fent un comentari general de l'obra. Crec que és just de subratllar que es tracta d'un text clarament recomanable a tot el qui vulgui gaudir d'una anàlisi desapassionada de les principals aportacions que s'han fet del debat sobre la cultura catalana des del final de la Guerra Civil. L'actual democràcia, l'autonomia que tenim, els projectes d'unió europea, ens proporcionen noves possibilitats, però també ens aboquen a un futur que, com sempre, s'albira prenyat d'incògnites.

La reflexió sobre les identitats nacionals és molt important en un moment en què conviuen poderoses forces que menen vers la mundialització, amb altres que pretenen aprofundir en les identitats més acostades als individus i a les comunitats nacionals. Ens cal esperar que aquesta obra no sigui un cas aïllat sinó una de les moltes que s'escriuran a partir d'ara. El tema s'ho val.

Jordi Berrio

GUBERN, Romà
Del bisonte a la realidad virtual (La escena y el laberinto)
Barcelona: Anagrama, 1996

A principios de los años 80, el anuncio de que algo fundamental estaba pasando se produjo en varios frentes a la vez: Hans Magnus Enzensberger proclamó el fin de la ética responsable, Vattimo calificó al pensamiento de débil, mientras que, desde la teoría del caos, nos llegaban noticias de una lógica nada menos que borrosa. Era la misma época en que la Casa Blanca estaba habitada por un viejo actor que presidía su país a través de una serie de espectáculos televisivos llenos de chascarrillos, y en que la política exterior norteamericana se resolvía con excursiones a la más pura ciencia-ficción. La realidad ciertamente estaba cambiando, perdía su compostura, su básica solidez. No había de pasar mucho tiempo antes de que se empezara a hablar de una realidad virtual.

Nada más llegar, la sugestiva metáfora se instaló con fuerza en el imaginario colectivo. Al fin y al cabo, además de cristalizar la tendencia hacia la licuefacción de lo real que hemos apuntado, no en vano, la realidad virtual venía a culminar un procedimiento estético que había empezado más de quinientos años antes, con el empleo de las técnicas de la perspectiva en pintura y sus pretensiones de crear una perfecta réplica del mundo basada en la ilusión óptica. Medio milenio separaba, pues, la dicotomía establecida entre una representación que pretendía ser real y una realidad que se instauraba como representación absoluta.

Este milagroso advenimiento no es, sin embargo, tan inocente como parece, y así nos lo recuerda Romà Gubern cuando le da el título de «La batalla de las imágenes» a un capítulo de su ensayo *Del bisonte a la realidad virtual*. Se trata de una batalla de cuyos más recientes episodios nos informaban hace poco los periódicos al referirse a la quema de películas realizada por los fundamentalistas afganos, pero que, como nos indica el autor, se remonta al Antiguo Testamento. Esta actitud puritana ante la imagen tiene como contrapartida el exuberante intento de sustituir el mundo real que propone el nuevo realismo de la virtualidad. Y si una tiene como transfondo el fanatismo religioso, el otro, como indica Gubern, «ha coincidido con una creciente colonización del imaginario mundial por parte de las culturas transnacionales hegemónicas,